

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО

Олена Юріївна ДИМІНСЬКА,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права,
chernyack.lena@gmail.com

УДК 341.96: 341.018: 340.137.3

ПРОВОА ПРИРОДА ОКРЕМИХ ПРИНЦИПІВ ДОГОВІРНОГО ПРАВА ЄС

На підставі аналізу актів гармонізації договірного права ЄС щодо визначення правової природи договірного права ЄС зроблено висновок про відсутність єдиної системи принципів договірного права ЄС, кожен із досліджуваних актів посилається на різні за змістом та значенням принципи. Виокремлено основні принципи, що забезпечують динаміку договірних відносин. Звертається увага на принципи свободи договору, безпеки, договірної визначеності. За результатами зроблено висновок про фундаментальність принципу свободи договору, його зміст. Незважаючи на його значимість, такий принцип має низку обмежень, встановлених в актах ЄС та національних правових системах. Доцільність та значення принципу безпеки договору автор пояснює можливими загрозами учасникам договірних відносин, що можуть проявлятися в загрозах порушення їх прав та інтересів, а також порушення їх певного правового статусу. Наголошується на існуванні меж принципу обов'язкової сили договору, що може бути пов'язано також із міною обставин.

Ключові слова: «м'яке право», гармонізація, договірне право ЄС, PECL, DCFR, принципи договірного права, свобода договору, безпека договору, договірна визначеність.

На сьогодні правове регулювання економічного обороту є надскладним процесом, зважаючи на посилення міжнародного співробітництва і зростання кількості транскордонних угод. При цьому простежується чітка тенденція до підвищення ролі договору, а також у цілому до уніфікації та гармонізації договірних прав, що виражається у створенні спільних інститутів та уніфікованого регулювання торговельно-господарських відносин незалежно від національної приналежності його учасників.

У ЄС, де угоди транскордонного характеру мають принципове значення для функціонування єдиного ринку, проблема однакового договірно-правового регулювання є особливо актуальною. По-перше, різноманіття національних систем держав-членів, що нерідко призводить до колізії правових норм, вимагає єдиної уніфікованої правової основи ЄС, яка б впорядковувала регулювання транскордонних угод. По-друге, єдиний ринок ЄС має на увазі вільне переміщення осіб, товарів, послуг і капіталу. У свою чергу, це означає наявність загальноєвропейських норм і правил такого вільного переміщення.

Особливою ознакою договірних прав ЄС на сьогодні є його фрагментарність. У першу чергу, це пов'язано з поширенням процесів європеїзації приватного права, яке на сьогодні все більше формується за рахунок наднаціональних джерел правового регулювання, приватних кодифікацій на тлі національного законодавства окремих країн, яке подекуди має застарілий характер та не відповідає сучасним потребам економічних та інших відносин між учасниками договірних правовідносин.

Важливу роль у функціонуванні договірних правовідносин відіграють принципи. Єдиної системи принципів договірних прав в ЄС не існує, кожен акт у цій сфері має свій набір принципів і визначає їх значення. Разом із тим потрібно усвідомлювати, що формулювання та виокремлення принципів договірних прав дозволяє не тільки напрацьовувати єдину практику застосування правових норм, але й виробляти загальні засади функціонування та побудови відносин між учасниками договірних відносин.

У зв'язку із викладеним, важливо визначити особливості змісту окремих принципів договірних прав ЄС, що безпосередньо впливає на формування єдиної системи європейського договірних прав.

Питанням принципів договірних прав ЄС, так само, як і уніфікації та гармонізації договірних прав ЄС, неодноразово приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: Дж. Бергер, О. Гайдулін, В. Загородній, О. Демін, В. Денисов, А. Довгерт, І. Діковська, К. В. Еббот, О. Київець, Д. Ландо, О. Ландо, В. Мак, О. Мережко, Дж. Нолан, В. Плавич, Л. Сенден, Д. Снідал, Р. Стефанські, Р. Стефанчук, Г. Фединак, Я. Функ та ін.

Необхідність адекватного регулювання договірних відносин стала причиною активізації наукової діяльності з розробки ненормативних узагальнень договірних прав. Приблизно з 1980-х років з ініціативи професорів європейських університетів у співпраці з практикуючими

юристами почалася робота над розробкою уніфікованих норм договірного права. Результатом діяльності недержавних організацій стали Принципи міжнародних комерційних контрактів УНІДРУА, Звід принципів, правил і стандартів *lex mercatoria* CENTRAL, Принципи Європейського договірного права (PECL), Проект Загальної системи принципів, понять і типових правил Європейського приватного права (DCFR) та ін.

Зважаючи на текст вказаних актів, ми можемо констатувати, що єдина система принципів договірного права ЄС не є визначеною та сформованою, кожен із досліджуваних актів посилається на різні за змістом та значенням принципи. В окремих випадках виділяють принципи свободи договору, договірної справедливості і договірної визначеності [1, р. 35], а також визначають таку систему принципів як свободи, безпеки справедливості та ефективності [2, с. 112]. Вказані принципи фактично присутні в законах всіх держав-членів ЄС, а також в усіх основних актах гармонізації договірного права ЄС, що існують сьогодні. Кожен з них має кілька аспектів. Свобода має порівняно більш важливе значення для контрактів, ніж односторонніх зобов'язань і зобов'язань, що випливають з них. Безпека, справедливість і ефективність рівною мірою важливі у всіх сферах. Разом з тим, зазначені принципи мають неоднакове значення. Ефективність договірного права є менш фундаментальним принципом, ніж інші, однак це не означає, що такий принцип повинен бути відсутнім, оскільки ідея ефективності лежить в основі низку правил актів гармонізації договірного права ЄС, і вони не можуть бути повністю пояснені без посилання на нього.

Свобода, безпека, справедливість та ефективність є засобом досягнення завдань — просування добробуту, розширення прав і можливостей контрагентів для досягнення своєї законної мети і реалізація свого потенціалу.

Основоположним принципом договірного права для всіх національних та наднаціональних правових систем є принцип свободи договору.

Існує декілька аспектів свободи як основоположного принципу в приватному праві. Свобода може бути захищена, вона не встановлює обов'язкові правила або інші елементи управління і не нав'язує непотрібні обмеження формального чи процедурного характеру для договірних відносин.

Як правило, свобода договору включає в себе свободу вибору контрагента, змісту та форми договору. Це основні ідеї, визначені в DCFR і PECL. Таке ж значення свобода договору має в Принципах УНІДРУА і Зводі CENTRAL. Сторони також можуть домовитися про можливість зміни умов договору або його припинення в будь-який момент. У нормальній ситуації при укладенні договору немає ніякої несумісності між свободою договору і справедливістю. Якщо сторони договору були повністю інформовані про умови та наслідки договору і були в рівному становищі в переговорах при його укладанні, їхня згода сприймається як справедлива для конкретного договору на конкретних

умовах (*Qui dit contractuel, dit juste*). У нормальній ситуації немає також ніякої несумісності між договірною свободою та ефективністю договору. У загальних рисах можна припустити, що домовленості, досягнуті сторонами, за умови спільної поінформованості та однакової участі в переговорах будуть максимально ефективні для всіх сторін договору (не враховуючи економічні витрати кожної сторони). Єдине обмеження стосується неможливості нав'язування витрат, пов'язаних із договором, для третіх осіб. Свобода договору має певне обмеження, визначене в Зводі CENTRAL, не обумовлене у інших актах гармонізації. Воно передбачає, що договори не можуть бути укладені на шкоду третій стороні («*res inter alios acta alteri non nocet*»). Договір може впливати на відносини тільки його учасників, крім випадків, прямо зазначених у ньому. Попередня редакція Принципів УНІДРУА також визначала таке обмеження принципу свободи договору. DCFR і PECL не містять чітких положень на такому загальному рівні щодо прав та інтересів третіх осіб при укладенні контракту. З тексту DCFR можна зробити висновок, що сторони можуть укласти контракт тільки у своїх власних інтересах, якщо інше не передбачено договором або законом, і що контракти, як правило, регулюють тільки права й обов'язки між сторонами, які їх укладають. У DCFR викладені виключення, які стосуються здебільшого правил про представництво і правил про застереження на користь третьої особи. Сторони в договорі не можуть, наприклад, фактично позбавити третю особу власності. У тому випадку, якщо такі положення наявні в контракті, вони розглядаються частково за правилами щодо недійсних контрактів і частково за правилами Книги В.І. DCFR про позадоговірну відповідальність за шкоду.

Порівняльний аналіз законодавства країн ЄС вказує, що кожна національна правова система зберігає свій індивідуальний метод до визначення особливостей захисту інтересів третіх осіб. Проте є деякі загальні характеристики. Більшість правових систем не визначають чітке положення, що забороняє сторонам порушувати права третіх осіб. Це можна пояснити тим фактом, що принцип непорушності прав третіх осіб є складовою фундаментального принципу, притаманного всім правовим системам про непорушність прав та інтересів, а також заборону спричинення шкоди іншим особам. Виходячи з цього правила, кожна з національних правових систем визнається більш-менш вдалою для збереження прав та інтересів третіх осіб у випадку укладення договору.

Стаття 1:103 PECL також деталізує обмеження свободи договору відповідно до обов'язкових правил. Це положення дозволяє сторонам, коли чинне законодавство визначається шляхом вибору правових норм сторонами, у випадку виникнення спору вибрати регулювання договірних відносин за допомогою PECL з виключенням дії національних правових норм, за винятком тих правил, які діють незалежно від закону, що регулює їх договірні відносини. Таким чином, свобода договору сторін не дозволить їм базувати свій контракт на PECL; тим не менше, ухилитись від дотримання інших національних, наднаціональних та

міжнародних правил договірної права, які завжди застосовуються до договору незалежно від застосовного права. Свобода сторін договору, таким чином, систематично обмежується фундаментально обов'язковими правилами.

Усі правові системи в межах ЄС визнають, що свобода договору обмежена обов'язковими правилами. Договори, які суперечать основоположним принципам моралі або державній політиці, в принципі не можуть мати юридичних наслідків. Така норма відома всім європейським правовим системам з різними рівнями явного або неявного застереження. Кілька правових систем використовують концепції державної політики і моралі, щоб визначити, що вважається законним договором. Як правило, ці незаконні контракти вважаються нікчемними. В англійському, ірландському та шотландському праві, контракти, які суперечать державній політиці, або ті, які вважаються аморальними, часто визначаються як неукладені перед судом. Сторони в такій ситуації не можуть вимагати ні відшкодування збитків, ні виконання договору в натурі [3, р. 56].

Принцип свободи договору має певні особливості щодо права власності, оскільки перехід майнових прав дуже часто впливає на права третіх осіб, тому сторони контракту не можуть вільно створювати свої власні основні правила щодо власності. Серед іншого в DCFR зазначено, що сторони не можуть самостійно встановлювати заборону на відчуження майна в договорі (ст. VIII-5:101(1) DCFR).

Аналізуючи зміст інших принципів договірної права ЄС, варто вказати на важливість принципу безпеки в приватному праві в цілому, а також договірному праві зокрема.

Необхідність цього принципу можна пояснити можливими загрозами учасникам договірних відносин, що можуть проявлятися у загрозах порушення їх прав та інтересів (як майнових, так і немайнових), а також порушення їх певного правового статусу. Безпека, зокрема, при перспективному плануванні виконання зобов'язань може бути під загрозою невизначеності результатів укладеного договору або ж його невиконання (неналежного виконання) контрагентом. Це може бути викликано як відсутністю ефективного правового регулювання тих чи інших відносин, а також свідомими (або несвідомими) діями (бездіяльністю) контрагента, які, по суті, одна зі сторін договору припустити не може.

У Принципах УНІДРУА в якості основних складових договірної безпеки визначаються такі:

(1) обов'язкова сила договорів (крім випадків, коли виконання договору в силу сформованих обставин може негативно впливати на сторону договору) (ст. 1.3). Така ж норма визначена у Зводі CENTRAL (ст. IV.1.2), у ст. II.-1:103 DCFR;

(2) сумлінність виконання зобов'язань (ст. 1.7 Принципів УНІДРУА, ст. I.1 Зводу CENTRAL, ст. I.-1:103 DCFR);

(3) юридична сила договору (спеціальні умови, визначення в договорі, пов'язані з тлумаченням, недійсністю або виконанням) (ст. 1.3

Принципів УНІДРУА, ст. I.10 Зводу CENTRAL, ст. I.-1:103 (1), II.-7:301, II.-7:302 DCFR) [2, с. 115].

У DCFR також визначена ще одна складова договірної безпеки — наявність достатніх засобів (в поєднанні з забезпеченням виконання) для відшкодування невиконання договірних зобов'язань.

Єдиний аспект договірної безпеки, який згадується в Принципах УНІДРУА, але відсутній у DCFR, пов'язаний з тим, що треті особи повинні поважати умови укладеного договору і можуть розраховувати на належне його виконання.

Важливо вказати, що в окремих випадках обов'язкову силу договору розглядають не як складову принципу безпеки, а як зміст принципу договірної визначеності. Що стосується обсягу обов'язкової сили договору, важливо з'ясувати, які наслідки обов'язкового ефекту договору можуть мати місце для сторін. Природно, що обов'язкова сила договору вимагає від сторін виконувати всі зобов'язання, що випливають з договору. Тим не менш, вони також зобов'язані діяти таким чином, щоб не суперечити сфері дії їх юридичної особи. Сторони зобов'язуються виконувати контракт, але і не повинні робити нічого, що може поставити під загрозу продуктивність їх діяльності. Щодо уточнення сфери застосування обов'язкової сили договору, рівною мірою важливо, щоб визначити, чи є це завжди нематеріальним принципом, або в певних ситуаціях можна назвати його таким, що має матеріальний аспект. Це питання пов'язане із тим, що контракт може бути змінений у зв'язку із зміною обставин (*imprévision*). Чи повинні контрагенти ігнорувати непередбачену зміну обставин з тим, щоб сприяти за будь-яку ціну обов'язковому виконанню договору, або в такому випадку допустимо переглянути його абсолютну природу? Зміст актів гармонізації дозволяє зробити висновок про можливість перегляду обов'язкової сили договору в разі непередбаченої зміни обставин.

У підсумку важливо відзначити, що принципи договірного права відіграють не стільки наукову, скільки практичну роль для забезпечення належного та ефективного правового регулювання у досліджуваній сфері. Ефективність правових норм, що регулюють динаміку договірних відносин, важлива за замовчуванням для загальних типів контрактів і загальних типів договірних проблем. Принципи договірного права дають загальні уявлення, вихідні засади для побудови всієї системи контрактного права, що, як ми вже зазначали, є визначальним чинником функціонування ЄС як наднаціонального, в тому числі економічного, утворення.

Список використаних джерел

1. Mak, Ch. Fundamental rights in European contract law: a comparison of the impact of fundamental rights on contractual relationships in Germany, the Netherlands, Italy and England [Text] / Ch. Mak. — Austin : Wolters Kluwer Law & Business, 2008. — 364 p.
2. Гармонизация договорного права [Текст] : учеб. пособ. / Белоусов Ю. В., Бек Ю. Б., Дыминская Е. Ю. и др. ; под ред. У. Хелльманна,

- С. А. Балашенко, Ю. В. Белоусова. — Хмельницкий : Хмельницкий университет управления и права, 2015. — 268 с.
3. Lando, O. Principles of European Contract Law [Text] / O. Lando. — New York : Kluwer Law International, 2003. — 291 p.

Рекомендовано до друку кафедрою міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 10 від 15 червня 2016 року)

Надійшла до редакції 01.06.2016

Дыминская Е. Ю. Правовая природа отдельных принципов договорного права

На основании анализа актов гармонизации договорного права ЕС по определению правовой природы договорного права ЕС сделан вывод об отсутствии единой системы принципов договорного права ЕС, каждый из исследуемых актов ссылается на разные по смыслу и значению принципы. Выделены основные принципы, обеспечивающие динамику договорных отношений. Обращается внимание на принципы свободы договора, безопасности, договорной определенности. По результатам сделан вывод о фундаментальности принципа свободы договора, его содержание. Несмотря на его значимость, такой принцип имеет ряд ограничений, установленных в актах ЕС и национальных правовых системах. Целесообразность и значение принципа безопасности договора автор объясняет возможными угрозами участникам договорных отношений, которые могут проявляться в угрозах нарушения их прав и интересов, а также нарушение их определенного правового статуса. Подчеркивается существование границ принципа обязательной силы договора, что может быть связано, в том числе, с изменением обстоятельств.

Ключевые слова: «мягкое право», гармонизация, договорное право ЕС, PECL, DCFR, принципы договорного права, свобода договора, безопасность договора, договорная определенность.

Dyminska, O. Yu. Legal Nature of the Separate Principles of EU Contract Law

Based on the analysis of the acts of harmonization of EU contract law by determination of the legal nature of EU contract law the author draws a conclusion about lack of single system of the principles of EU contract law, each of the researched acts refers to the principles, different in sense and value. The author allocates the basic principles providing dynamics of contractual relations. The author pays attention to liberty principles of the agreement, safety, and contractual definiteness. By results of research the author draws a conclusion about fundamental nature of liberty principle of the agreement and its content. Despite its importance, such principle has a number of restrictions set in acts of the EU and national systems of law. The author explains feasibility and value of the principle of safety of the agreement with possible threats to participants of contractual relations which can be shown in threats of violation of their rights and interests, and also violation of their certain right status. The author emphasizes the existence of measures of the principle of a binding force of the agreement that can be connected, including, with change of circumstances.

Keywords: soft law, harmonization, EU contract law, PECL, DCFR, principles of contract law, freedom of the agreement, safety of the agreement, contractual definiteness.